

بررسی نقش هزینه مبادله در دسترسی کشاورزان به بازارهای مالی ایران

دکتر سید صفدر حسینی*

مقدمه

تجربه بسیاری از کشورها نشان می‌دهد که مشکلات مالی زارعین کوچک و خرده‌پا و عدم دسترسی آنها به اعتبارات و دیگر خدمات مالی، تنها با اجرای سیاست‌های اعتباری هدفمند و معطوب به رهیافت بازار آزاد رفع نمی‌شود. در حالی که اصلاحات مالی ممکن است بر رفع مشکلات کارایی تأکید کند، ولی واقعیت‌های نهادی و ساختاری مربوط به فضای کشاورزی مانند عدم بانک‌پذیری^۱ زارعین (عدم آشنایی زارعین با فرهنگ اداری نهادمای مالی)، مسائل مالکیت اراضی، ضعف جدی در نهادینه شدن فرهنگ بانکداری و تقارن اطلاعات به عنوان مشکلات اصلی موجود در برابر دسترسی مؤثر زارعین به اعتبارات و خدمات بانکی تلقی می‌گردد (گامین^۲، ۱۹۹۴).

همین‌طور تجارب گذشته نشان می‌دهد که بخش رسمی مالی در اکثر کشورهای در حال توسعه در ارائه خدمت بانکی و مالی به جوامع روستایی ناکام مانده است (یارون^۳، ۱۹۹۲). در این کشورها، دریافت وثیقه‌های سنگین، سهمیه‌بندی اعتبارات، توجه به مشتریان پردرآمد و اعطای وام‌های کلان و نیز طولانی بودن دیوانسالاری دسترسی به تسهیلات در بخش رسمی را مشکل ساخته است. علاوه بر این عوامل، معمولاً مداخلات گسترده و ناکارآمد دولت، غالب زارعین روستایی را از دسترسی به خدمات

* دانشیار دانشکده اقتصاد کشاورزی دانشگاه تهران

1. bankability
2. Gamin
3. Yaron

نهادهای مالی رسمی محروم ساخته است. از سوی دیگر، قدرت انحصار و مطالبه نرخ‌های سنگین بهره، تأمین اعتبار از سوی بخش غیررسمی، زارعین را با محدودیت‌های جدی مالی مواجه ساخته است. این در حالی است که بسیاری از مؤسسات اعتباری کشورهای در حال توسعه، دولتی و فاقد کارایی لازم هستند. کارکرد این مؤسسات با هزینه‌های سنگین مبادله، نرخ‌های پایین بهره و مراحل پیچیده و دست و پاگیر اداری همراه می‌باشد (آدامز^۱، ۱۹۸۲).

هزینه‌های مبادله اهمیت زیادی در پایداری نهادهای مالی دارند و نمی‌توان از این هزینه‌ها صرف نظر نمود. برای پایداری برنامه‌های اعتباری باید هزینه‌های مبادله را کاهش و یا نرخ بهره را افزایش داد. کاهش هزینه‌های مبادله وام‌دهی راهبرد مؤثری برای پیشبرد و موفقیت خدمات مالی روستایی محسوب می‌شود.

اهمیت هزینه‌های مبادله در اقتصاد به اندازه‌ای است که کوز^۲ (۱۹۶۰) در دهه ۶۰ «اقتصاد هزینه مبادله» را بنیانگذاری نموده است. این نگرش اقتصادی، برخلاف نظریه سنتی اقتصاد نئوکلاسیک، فرض می‌کند که دادوستد با مبادله در محیطی بدون اصطکاک رخ نمی‌دهد. آموزه کلی این شاخه از «اقتصاد نهادگرایی جدید»^۳ این است که نهادها، ترتیبات حداقل‌کننده هزینه‌های مبادله هستند. این نهادها ممکن است با تغییر ماهیت و منشاء هزینه‌های مبادله، در گذر زمان تغییر و تکامل یابند. بر اساس این مکتب فکری، تکامل نهادها در جهت حداقل کردن هزینه‌های مبادله، رمز موفقیت یک اقتصاد ملی است. در گفتمان نهادگرایان جدید، هزینه‌های مبادله به‌عنوان یکی از موانع اساسی توسعه‌یافتگی در کشورهای جهان سوم معرفی شده است (نورث^۴، ۱۹۸۹). لذا بررسی این هزینه‌ها در کشورهای در حال توسعه از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد.

در سال‌های اخیر، اقتصاد هزینه مبادله به‌عنوان مهم‌ترین شاخه اقتصاد نهادگرایی جدید، نگرش نوینی را در تحلیل مسائل اقتصادی و سیاسی ارائه کرده است (نورث، ۲۰۰۰). بنا بر تعریف، هزینه‌های مبادله شامل کلیه هزینه‌های آشکار و پنهانی است که در جریان یک مبادله به‌وجود می‌آید. اهمیت این هزینه‌ها به اندازه‌ای است که نورث معتقد است عملکرد کلی اقتصاد کشورها رابطه مستقیمی با هزینه‌های مبادله دارد. اکثر

1. Adams
2. Coase
3. Transaction Cost Economics
4. New Institutional Economics
5. North

شواهد اولیه تجربی در مورد هزینه‌های مبادله در ارتباط با بازارهای مالی (اعتبارات) بوده است. هزینه‌های مبادله در بخش مالی و اعتباری، تمام هزینه‌های غیربهره‌ای وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان در جریان دریافت و پرداخت وام می‌باشد. بر اساس تعریف (آدامز، ۱۹۹۵)، هزینه‌های مبادله در بخش مالی و اعتباری شامل هزینه‌های آشکار و پنهان طرفین مبادلات مالی و اعتباری می‌باشد. هزینه‌های وام‌گیری و وام‌دهی مشخص می‌کند که آیا مؤسسات مالی می‌توانند نیازهای مالی روستایی را تامین و تضمین نمایند و آیا جمعیت روستایی می‌تواند با هزینه مبادله کمتر به بازار سرمایه رسمی دسترسی پیدا کند؟ (آدامز و وگل^۱، ۱۹۸۶). نوآوری‌های مالی در بازارهای پول (اعتبارات) و سرمایه منجر به کاهش «هزینه ریسک»^۲ و هزینه‌های مبادله و بهبود خدمات مالی و کاهش هزینه‌های مبادله می‌شود (بهاث^۳، ۱۹۸۸).

بازارهای مالی روستایی کشورهای کم‌درآمد با دو مسأله اساسی مواجه هستند؛ اول این‌که اطلاعات کافی و لازم را برای دسترسی به بازار اعتبارات در اختیار ندارند و این اطلاعات به صورت نامتقارن، محدود و پرهزینه است. دوم اینکه با توجه به اندک بودن مبلغ وام درخواستی هزینه مبادله بسیار بالا است. دلیل اصلی عدم دسترسی زارعین به نهادهای مالی رسمی به محدودیت‌های بالای هزینه‌های مبادله در سیستم ارائه اعتبارات مربوط می‌شود. وضعیت فعلی بازارهای مالی روستایی نامناسب است و بسیاری از مؤسسات اعتباری از مشکلات وصول، وابستگی دائمی به وجوه بیرونی و هزینه‌های سنگین مبادله رنج می‌برند، هرچند که در دهه‌های اخیر بهبود اندکی در عملکرد این مؤسسات مشاهده شده است (آدامز و رومرو^۴، ۱۹۸۱). در آسیای یکی از مهم‌ترین موانع دسترسی زارعین روستایی به اعتبارات رسمی، هزینه‌های مبادله عنوان شده است (ایزومیدا^۵، ۱۹۹۳).

بالا بودن هزینه‌های مبادله وام‌گیری موجب می‌شود که بسیاری از وام‌گیرندگان بالقوه از وام‌گیری امتناع ورزند یا وام‌ها را از منابع مالی غیررسمی جستجو کنند. زمانی، وام‌دهنده برای مشتریان جذاب‌تر خواهد بود که دارای هزینه مبادله وام‌گیری کمتری باشد. با فرض ثابت بودن نرخ بهره، با کاهش هزینه مبادله وام‌گیری، آستانه وام‌گیری

1. Vogel
2. risk premium
3. Bhatt
4. Romero
5. Izumida

نیز پایین می‌آید. این مسئله به این مفهوم است که وام‌های کوچک نیز برای فقرا جذاب‌تر می‌شوند. در مطالعات زیادی به این موضوع اشاره شده است که هزینه مبادله، یکی از عوامل عدم دسترسی فقرا و فعالان کوچک و متوسط به بازار اعتبارات می‌باشد (اولومولا، ۱۹۹۹). بیشتر این مطالعات، این فرض را پذیرفته‌اند که هزینه‌های مبادله بالاتر مانع دسترسی بنگاه‌های کوچک و متوسط و فقرا به بازار اعتبارات می‌گردد. نکته‌ای که در اغلب مطالعات در حوزه اقتصاد هزینه مبادله و اقتصاد نهادگرایی جدید به آن اشاره شده، این است که هزینه‌های بالای مرتبط با مبادلات در بازار اعتبارات، به عملکرد ناقص بازار اعتبارات مربوط می‌شود. برای بسیاری از زارعین، هزینه‌های مبادله ممکن است از منافع مبادله بیشتر باشد. به هر حال، هزینه‌های مبادله، واقعیتی از زندگی است که باید به منظور حداقل‌سازی اثرات انتخاب نامناسب و مخاطرات اخلاقی در بازارهای اعتباری به حساب آورده شود (اولومولا، ۱۹۹۹).

به‌طور کلی، هزینه‌های مبادله وام‌گیرندگان ممکن است عاملی مهم و محدودکننده برای وام‌گیرندگان کوچک و خرده‌پا در استفاده از وام‌های رسمی تلقی گردد. هزینه‌های مبادله وام‌گیری تقاضای اعتبارات را تحت تأثیر قرار می‌دهند. یکی از عوامل مهم در طراحی برنامه‌های وام‌دهی گروهی، اطمینان از صرفه‌جویی هزینه‌های مبادله برای وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان است. در این خصوص، حتی گرامین‌بانک در کنترل هزینه‌های مبادله بالای وام‌دهی موفقیت کمی داشته است، به گونه‌ای که به‌رغم نرخ‌های بازپرداخت بالا، این بانک هنوز کاملاً خودکفا نیست (بارون، ۱۹۹۲). بنابراین، لازم است به‌هنگام اجرای سیاست‌های جدید وام‌دهی توسط نهادها و سازمان‌ها، هزینه‌های مبادله وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان مد نظر قرار گیرد.

در ایران، برای حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی در چهارچوب برنامه‌های توسعه و بودجه‌های سالانه، میزان قابل‌توجهی از اعتبارات به‌صورت وام و یا وجوه اداره شده به آنان اختصاص می‌یابد. بانک کشاورزی که امروزه به عنوان اصلی‌ترین نهاد مالی و اعتباری بخش کشاورزی ایران شناخته می‌شود، نزدیک به ۷۰ درصد از اعتبارات مورد نیاز بخش کشاورزی را برای تأمین تسهیلات جاری مورد نیاز برای حفظ و بهره‌برداری از ظرفیت‌های تولیدی بخش کشاورزی صرف می‌کند (حسینی و خالدی، ۱۳۸۴). به‌گونه‌ای که این بانک در سال ۱۳۸۱ همگام با سایر نهادهای مالی، مبلغ

۲۲۶۰۷/۶ میلیارد ریال در قالب ۱۳۶۰۶۲۸ فقره تسهیلات مالی و اعتباری برای تأمین نیازمندی‌های بخش کشاورزی و صنایع وابسته توزیع نموده است. مؤسسات مالی و اعتباری تأمین‌کننده اعتبار برای حمایت از مشتریان خود، بر نرخ بهره پایین تأکید می‌کنند، در حالی که، در صورت لحاظ کردن هزینه مبادله، اعتبارات فراهم‌شده برای پروژه‌ها در نرخ‌های بهره ارزان می‌تواند گران‌تر باشد. هر چند که نرخ بهره بخش عمده هزینه وام‌دهی و وام‌گیری را تشکیل می‌دهد، اما هزینه واقعی وام‌گیری شامل نرخ بهره رسمی و هزینه مبادله می‌باشد. بنابراین توجه منابع تأمین‌کننده اعتبارات به کاهش هزینه مبادله از طریق اصلاح فرآیند اعطای تسهیلات می‌تواند مفید باشد.

منظور از هزینه‌های مبادله، کلیه هزینه‌هایی است که در جریان مبادله به وجود می‌آید. این هزینه جستجو برای یافتن طرف قرارداد و کسب اطلاعات لازم، هزینه‌های مذاکره و تصمیم‌گیری و هزینه انعقاد قرارداد و هزینه ضمانت اجرای قرارداد مصادیق هزینه مبادله هستند. هزینه مبادله در بخش مالی و اعتبارات اشاره به تمام هزینه‌های غیر از هزینه بهره وام‌گیرنده و وام‌دهنده در جریان دریافت و پرداخت یک وام دارد. بازارهای مالی در ایران، مشابه بسیاری از بازارهای مالی در کشورهای توسعه‌یافته، در محیطی محدود و با مداخلات گسترده دولت و فاقد نظام کارآمد فناوری اطلاعات عمومی، ارتباطات تلفنی و سازوکار قانونی مؤثر برای اجرای قراردادها می‌باشد. البته در سال‌های اخیر و در اجرای برنامه سوم توسعه، سیستم بانکی کشور گام‌های بلندی را در اصلاح و نوسازی ارائه خدمات به مشتریان برداشته است. بنابراین برای آگاهی از اجرای سیاست‌ها و راهبردهای اخیر به منظور دستیابی به اهداف چشم‌انداز آینده، تعیین هزینه‌های مبادله دریافت‌کنندگان و پرداخت‌کنندگان اعتبارات کشاورزی از اهمیت بالایی برخوردار است.

نتایج بسیاری از تحقیقات نشان می‌دهد بازارهای مالی در بخش کشاورزی دارای هزینه‌های مبادله نسبتاً بالا می‌باشند (حسینی و خالدی، ۱۳۸۴). این هزینه‌ها منجر به افزایش نرخ بهره واقعی وام می‌گردد. نتیجه آن به صورت کارایی پایین مؤسسه وام‌دهنده و کاهش بانک‌پذیری زارعین بروز می‌کند. در نظر نگرفتن این هزینه‌ها منجر به نتایج نادرست تحقیقات و اعمال سیاست‌های نامناسب توسط سیاست‌گذاران می‌شود که در اغلب موارد منطبق بر واقعیت نیستند. بازارهای مالی در بخش کشاورزی متعدد می‌باشند؛ اما، با توجه به اینکه بانک کشاورزی مهم‌ترین منبع تأمین‌کننده نیازهای

اعتباری کشاورزان است، محور اصلی مقاله حاضر بررسی نقش هزینه مبادله در دسترسی کشاورزان به بازارهای مالی ایران است.

هدف اصلی بررسی حاضر ارزیابی هزینه‌های مبادله در بازارهای مالی، به ویژه هزینه مبادله دسترسی به اعتبارات کشاورزی می‌باشد. اهداف فرعی را می‌توان به صورت زیر بیان نمود:

- ارزیابی و اندازه‌گیری هزینه‌های مبادله در بازارهای مالی بخش کشاورزی؛
- بررسی هزینه‌های مبادله وام‌گیرندگان (تولید کنندگان کشاورزی) و وام‌دهندگان (بانک کشاورزی) بخش کشاورزی؛
- بررسی و ارزیابی هزینه مبادله دریافت تسهیلات از مراکز مختلف ارائه‌دهنده؛
- بررسی و ارزیابی هزینه مبادله دریافت تسهیلات از بانک‌های مختلف ارائه‌دهنده؛
- بررسی و ارزیابی هزینه مبادله دریافت تسهیلات بر حسب عقود مختلف؛
- بررسی و مقایسه هزینه مبادله دریافت تسهیلات بین مؤسسات مختلف وام‌دهنده و بین قراردادهای مختلف؛
- بررسی عوامل تأثیرگذار بر هزینه‌های مبادله دریافت اعتبارات از بانک کشاورزی؛ و
- بررسی آثار هزینه‌های مبادله بر ورود زارعین به بازار اعتبارات.

یافته‌های تحلیل و ارزیابی

در این بررسی، برای انتخاب نمونه از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده چند مرحله‌ای استفاده شده است. نحوه انتخاب نمونه به این صورت می‌باشد که ابتدا چهار استان (شمال، جنوب، شرق و غرب) به صورت تصادفی انتخاب گردید. انتخاب استان‌ها در این تحقیق به صورت تصادفی از بین ۱۱ استان کشور^۱ و به گونه‌ای صورت پذیرفت که در مناطق چهارگانه کشور پراکنده باشند. استان‌های انتخاب شده در این مرحله خراسان، مازندران، آذربایجان شرقی و لرستان بودند. در مرحله بعد تعدادی شهرستان از هر استان، چند بخش از هر شهرستان و در نهایت تعدادی روستا از هر بخش به شیوه تصادفی ساده انتخاب گردید. آخرین مرحله، انتخاب تعدادی از کشاورزان و مصاحبه

۱. در تحقیقی که توسط رسولاف و همکاران به منظور شناسایی سطوح نیازها و عوامل مؤثر در رضایت مشتریان بانک کشاورزی انجام گردیده است، کل استان‌های کشور بر بنای ویژگی‌های جغرافیایی، قومیت، نژاد و فرهنگ آنها به ۱۱ استان و هر یک از استان‌ها نیز به سه شهرستان محدود تقسیم شده است (رک. رسولاف و همکاران، ۱۳۸۰).

با آنان و تکمیل پرسشنامه بود. با توجه به انتخاب تصادفی کشاورزان، نمونه این مطالعه شامل طیف‌های متعددی از قراردادهای تسهیلات (شامل: سلف، قرض‌الحسنه، مشارکت مدنی و غیره) بود که به صورت تصادفی انتخاب شده و مورد ارزیابی قرار گرفتند.

حجم نمونه مورد مطالعه با استفاده از جدول مورگان تعیین شده است. کرجسی و مورگان و همین‌طور کوهن، حجم نمونه فرضی را برای موقعی که تعداد متغیرهای مهم مطالعه بیش از یک مورد است، در یک جدول خلاصه کرده‌اند. این جدول رهنمودی علمی و خلاصه‌شده برای تعیین حجم نمونه ارائه می‌دهد. بر اساس این رهیافت، حداکثر حجم نمونه برابر ۴۵۰ تعیین گردید.

پس از جمع‌آوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از نرم‌افزارهای کامپیوتری (EXCEL، SHAZAM و SPSS) انجام شد. ارزیابی و برآورد نرخ هزینه مبادله از طریق نرخ بازده داخلی و تعیین عوامل مؤثر بر این هزینه‌ها با استفاده از الگوهای اقتصادسنجی (الگوهای لوجیت و الگوهای معمولی) انجام گردید.

بررسی توصیفی داده‌ها

در این بخش، اطلاعات مربوط به نمونه دریافت‌کنندگان تسهیلات، مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. بخشی از این اطلاعات، مربوط به تسهیلات دریافتی و مبادلات مالی است. در زیر، این اطلاعات مورد بررسی قرار گرفته است.

وضعیت تسهیلات دریافتی در سه سال گذشته

در این بخش، اطلاعات مربوط به تسهیلات دریافتی کشاورزان در طول سه سال گذشته ارائه گردیده است.

تقاضا برای تسهیلات

میزان تقاضا برای دریافت تسهیلات توسط تولیدکنندگان بخش کشاورزی را می‌توان به عنوان شاخصی از مقدار تقاضای بالقوه تسهیلات در این بخش عنوان کرد. نتایج به دست آمده در جدول شماره (۱) ارائه گردیده است. بر اساس این نتایج، ۶۷ درصد از کشاورزان نمونه (۳۰۹ کشاورز) درخواست تسهیلات نموده اما ۳۳ درصد آنان (۱۵۳ کشاورز) هیچ گونه درخواستی برای دریافت تسهیلات نداشته‌اند. یعنی ۶۷ درصد

کشاورزان متقاضی بالقوه تسهیلات می‌باشند. در بین استان‌های مورد مطالعه، استان خراسان و مازندران بالاترین درصد تقاضای بالقوه تسهیلات (۷۲ و ۷۳ درصد) و استان آذربایجان شرقی کمترین تقاضای بالقوه (۵۴ درصد) را داشته است.

جدول (۱) وضعیت تقاضای تسهیلات طی سه سال گذشته

وضعیت تقاضای تسهیلات	کل کشور		خراسان		لرستان		مازندران		آذربایجان شرقی	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
دارای تقاضا	۳۰۹	۶۷	۸۷	۷۲	۸۲	۶۸	۷۶	۷۳	۶۱	۵۴
عدم تقاضا	۱۵۳	۳۳	۳۳	۲۸	۳۸	۳۲	۲۸	۲۷	۵۱	۴۶
جمع	۴۶۲	۱۰۰	۱۲۰	۱۰۰	۱۲۰	۱۰۰	۱۰۴	۱۰۰	۱۱۸	۱۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

دلایل عدم تقاضا برای تسهیلات

در جدول شماره (۲) فراوانی پاسخ‌دهندگان نمونه مطالعه که به دلایل مختلفی تقاضایی برای تسهیلات نداشته‌اند، به تفکیک استان ارائه گردیده است. با توجه به نتایج ارائه شده در جدول مذکور، پیچیده بودن فرآیند تقاضا برای تسهیلات، تبعیض و رابطه‌بازی و کاغذبازی اداری در اعطای تسهیلات، به ترتیب با فراوانی ۱۲/۷، ۱۱/۷ و ۱۰/۴ درصد بالاترین فراوانی را در ارتباط با دلایل عدم تقاضا برای تسهیلات داشته‌اند. از طرف دیگر عدم اطلاع از نحوه سرمایه‌گذاری و بعد مسافت، کم‌ترین اهمیت را در رابطه با دلایل عدم درخواست تسهیلات به خود اختصاص داده‌اند. با وجود اختلاف فراوانی دلایل عدم تقاضا برای تسهیلات در بین استان‌های مورد مطالعه، پیچیده بودن فرآیند تقاضای تسهیلات، تبعیض و رابطه‌بازی و کاغذبازی اداری در اعطای تسهیلات از اهمیت بالایی در تمام استان‌ها برخوردار می‌باشند.

برخی از دلایل ذکر شده در جدول شماره (۲) مانند کافی بودن پول شخصی و دسترسی به تسهیلات شخصی، مبین عدم نیاز زارعین به تسهیلات می‌باشد. برخی از سؤالات (مانند ترس از عدم توانایی بازپرداخت اصل وام) بیان‌کننده ریسک‌گریزی زارعین و برخی سؤالات (مانند فقدان اطلاعات در باره سیاست‌های تسهیلاتی) هزینه جستجوی اطلاعات را در فرآیند دریافت تسهیلات افزایش داده و به عنوان یک قلم از هزینه‌های مبادله تلقی می‌شود و از این رو، اهمیت هزینه‌های مبادله را برای ورود زارعین به بازارهای مالی مشخص می‌کند. پیچیده بودن فرآیند دریافت تسهیلات،

تبعیض و رابطه‌بازی و کاغذبازی اداری در جریان اعطای تسهیلات از شاخصه‌های مهم هزینه‌های مبادله برای ورود کشاورزان به بازار اعتبارات می‌باشند.

جدول (۲) درصد فراوانی دلایل عدم تقاضای تسهیلات توسط زارعین طی سه سال گذشته

دلایل عدم تقاضای تسهیلات	کل کشور	خراسان	لرستان	مازندران	آذربایجان شرقی
عدم ارتباط با اشخاص مهم در جامعه شهری	۵/۳	۵/۰	۹/۰	۳/۸	۳/۷
قادر نبودن به خواندن و نوشتن	۳/۲	۵/۸	۲/۵	۱/۰	۳/۷
کافی بودن پول شخصی	۸۷	۷/۵	۳/۳	۴/۸	۱۶۰
دسترسی به تسهیلات شخصی	۴/۱	۵/۰	۵/۷	۱/۹	۳/۷
پیچیدگی زیاد فرآیند تقاضای تسهیلات	۱۲/۷	۹/۱	۹/۰	۸/۶	۲۰/۳
فقدان اطلاعات درباره سیاست‌های تسهیلاتی	۵/۲	۱/۵	۴/۰	۵/۷	۷/۴
ناتوانی در تقاضا برای تسهیلات (درآمد ناکافی)	۵/۶	۴/۱	۶/۶	۵/۷	۵/۵
نداشتن دارایی کافی به عنوان وثیقه یا امنیت	۴/۲	۶/۶	۴/۱	۰/۰	۵/۵
ترس از ناتوانی در بازپرداخت اصل وام	۷/۵	۳/۳	۸/۲	۴/۸	۱۱/۱
ترس از ناتوانی در بازپرداخت بهره وام	۷/۱	۳/۳	۷/۴	۳/۸	۱۱/۱
بالا بودن نرخ سود	۹/۵	۸/۳	۵/۷	۱۲/۵	۱۱/۱
ریسک بالای سرمایه‌گذاری در کشاورزی	۵/۶	۴/۱	۱۶/۵	۲/۸	۰/۰
ناآگاهی در چگونگی انجام سرمایه‌گذاری	۲/۴	۱/۶	۰/۸	۲/۸	۳/۷
فاصله زیاد (دوری راه)	۲/۶	۵/۰	۰/۸	۶/۷	۰/۰
کوتاه بودن دوره بازپرداخت	۵/۹	۲/۵	۵/۷	۹/۶	۵/۵
تبعیض در پرداخت و رابطه‌بازی	۱۱/۷	۹/۱	۸/۳	۷/۷	۱۸/۵
کاغذبازی اداری	۱۰/۴	۷/۵	۷/۴	۶/۷	۱۶/۶
سایر موارد	۱۱/۶	۱/۶	۱۶/۵	۱/۰	۲۰/۳

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

تعداد دفعات تقاضای تسهیلات

تعداد دفعات درخواست تسهیلات برای متقاضیان دریافت تسهیلات همراه با فراوانی نشان می‌دهد که از مجموع ۳۰۹ متقاضی تسهیلات، ۴۳ درصد آنان، در سه سال گذشته فقط یک بار تقاضای تسهیلات کرده‌اند. اکثر کشاورزان یک بار متقاضی دریافت تسهیلات بوده‌اند. این نتیجه مبین وابستگی مالی کشاورزان و بخش کشاورزی به تسهیلات مراکز مختلف می‌باشد. تنها در استان لرستان به دلیل نیاز مالی کشاورزان و سطح پایین زندگی، اغلب کشاورزان چند بار برای دریافت تسهیلات تقاضا داشته‌اند.

منابع تقاضای تسهیلات

کشاورزان نیازهای اعتباری خود را از منابع مختلفی تقاضا می‌کنند. بانک‌ها مهم‌ترین منبع تقاضا برای دریافت تسهیلات را تشکیل می‌دهند. این موضوع برای تمام استان‌ها مشابه است. پس از بانک‌ها، صندوق‌های قرض‌الحسنه و تعاونی‌ها منابع اصلی تقاضا برای دریافت تسهیلات بوده‌اند. سایر منابع بخش ناچیزی را به خود اختصاص داده‌اند.

منابع بانکی تقاضای تسهیلات

بر اساس یافته‌های مطالعه بیش از ۵۰ درصد تقاضای کشاورزان برای استفاده از تسهیلات بانکی از بانک کشاورزی صورت گرفته که نشان دهنده اهمیت بانک کشاورزی در تأمین نیازهای مالی کشاورزان ایران می‌باشد. سایر منابع بانکی با نسبت‌های تقریباً مساوی، بخش باقیمانده تقاضای افراد را برای دریافت تسهیلات تشکیل داده‌اند.

پاسخ به تقاضا برای دریافت تسهیلات

پاسخ به تقاضا برای دریافت تسهیلات را می‌توان به‌عنوان شاخصی از میزان پاسخ بخش عرضه تسهیلات به تسهیلات مورد تقاضای تولیدکنندگان کشاورزی عنوان نمود. با توجه به داده‌های این بررسی، منابع مختلف عرضه تسهیلات توانسته‌اند به حدود ۸۰ درصد از متقاضیان پاسخ مثبت بدهند. تأمین تسهیلات مورد نیاز کشاورزان در استان خراسان کمترین مقدار (۶۹ درصد) و در استان آذربایجان شرقی بیشترین مقدار (۹۰ درصد) بوده است. به نظر می‌رسد عرضه تسهیلات مالی نتوانسته است پاسخگوی نیازهای مالی کشاورزان باشد؛ موضوعی که همواره از سوی نظام بانکی کشور در مخالفت با کاهش نرخ سود بانکی مطرح شده و بسیاری از تحقیقات آن را تأیید نموده است.

منابع ارایه تسهیلات

کشاورزان تسهیلات خود را از منابع مختلفی دریافت نموده‌اند. بانک‌ها به طور متوسط ۷۵ درصد از تسهیلات ارائه شده به کشاورزان را تأمین نموده‌اند. پس از آن، صندوق‌های قرض‌الحسنه (با ۱۶ درصد) و تعاونی‌ها (با ۷ درصد) در رده‌های دوم و سوم قرار دارند.

منابع بانکی ارایه تسهیلات

جدول شماره (۳) نشان‌دهنده توزیع دریافت تسهیلات از منابع مختلف بانکی است. بر اساس نتایج ارائه‌شده در این جدول بانک کشاورزی بیشترین سهم (۵۳ درصد) را در ارایه تسهیلات به متقاضیان بخش کشاورزی بر عهده داشته است. این در حالی است که بانک کشاورزی تسهیلات را با نرخ مدیریت‌شده کمتر نسبت به سایر بانک‌ها و با وجود پراکندگی مشتریان در نقاط دورافتاده کشور ارائه می‌کند. بانک‌های ملی و صادرات هر کدام با تأمین ۱۳ درصد از نیازهای کشاورزان در رده دوم قرار دارند؛ بانک سپه (با ۴ درصد) کمترین سهم را در این میان بر عهده دارد. بنابراین می‌توان به اهمیت و نقش بانک کشاورزی در تأمین نیازهای مالی بخش کشاورزی پی برد.

جدول (۳) توزیع درصدی تأمین نیازهای اعتباری کشاورزان از سوی منابع مختلف بانکی

آذربایجان شرقی	مازندران	لرستان	خراسان	کل کشور	تقاضای تسهیلات از انواع منابع بانکی
۵۵	۲۶	۶۲	۷۱	۵۳	بانک کشاورزی
۱۰	۳۱	۵	۷	۱۳	بانک ملی
۱۵	۲۴	۴	۸	۱۳	بانک صادرات
۹	۸	۸	۳	۷	بانک ملت
۴	۸	۳	۶	۵	بانک تجارت
۵	۰	۸	۲	۴	بانک سپه
۲	۳	۱۰	۳	۵	سایر بانک‌ها
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

مشخصات آخرین تسهیلات دریافتی کشاورزان

در این بخش، اطلاعات مربوط به آخرین تسهیلات دریافتی کشاورزان ارائه شده است. در بخش بعدی، این اطلاعات برای محاسبه هزینه‌های مبادله مورد استفاده قرار گرفته است.

مشخصات منابع تأمین‌کننده تسهیلات

بانک‌ها مهم‌ترین منبع تأمین‌کننده آخرین تسهیلات دریافتی کشاورزان (۷۹ درصد) می‌باشند. پس از بانک‌ها، صندوق‌های قرض‌الحسنه با ۱۳ درصد و تعاونی‌ها با ۶ درصد در رتبه‌های دوم و سوم منابع اصلی ارائه‌کننده تسهیلات به کشاورزان بوده‌اند. سایر منابع، بخش ناچیزی را به خود اختصاص داده‌اند. حدود ۵۶ درصد تسهیلات اعطایی بانک‌ها به کشاورزان، توسط بانک کشاورزی تأمین شده است. این در حالی است که بعد از بانک کشاورزی، بانک ملی با ۱۲ درصد در رتبه دوم و بانک سپه با ۳ درصد در رتبه آخر بانک‌ها قرار دارد. این موضوع اهمیت و جایگاه بانک کشاورزی را در میان سایر بانک‌ها در توسعه اقتصاد کشاورزی ایران نشان می‌دهد.

برآورد هزینه‌های مبادله دریافت تسهیلات

برای اندازه‌گیری هزینه‌های مبادله کشاورزان در بازار اعتبارات، ابتدا لازم است مشخصات مبادلات مالی آنان مورد بررسی قرار گیرد. پس از تبیین مشخصات مبادلات مالی در زیر، به ارایه نتایج مربوط به برآورد هزینه‌های مبادله پرداخته می‌شود.

مشخصات مبادلات مالی

در این قسمت، مشخصات مبادلات مالی بر حسب نوع منبع ارایه تسهیلات، نوع منبع بانکی ارائه‌کننده تسهیلات و نوع عقد قرارداد مورد بررسی قرار گرفته است.

مشخصات مبادلات مالی بر حسب نوع منبع ارایه تسهیلات

جدول شماره (۴) مشخصات مبادلات مالی را بر حسب نوع منبع ارایه تسهیلات نشان می‌دهد. ردیف‌های اول و دوم به ترتیب مقدار متوسط تسهیلات مورد تقاضای کشاورزان و مقدار متوسط تسهیلات دریافتی آنان را نشان می‌دهد. با توجه به این اطلاعات، مقدار تسهیلات دریافت‌شده از بانک‌ها حدود چهار برابر تسهیلات دریافت‌شده از صندوق‌های قرض‌الحسنه و پانزده برابر تسهیلات دریافت‌شده از تعاونی‌ها می‌باشد. در همه مبادلات مقدار تسهیلات دریافت‌شده کمتر از متوسط تسهیلات درخواست‌شده می‌باشد. تعداد دفعات مراجعه برای دریافت تسهیلات در مورد بانک‌ها ۵/۶ بار به ازای هر فقره تسهیلات می‌باشد. این مقدار برای صندوق‌های قرض‌الحسنه و تعاونی‌ها احتمالاً به دلیل محدود بودن کل منابع آنها، به ترتیب ۲/۴ و

۱/۵ بار می‌باشد. به طور مشابه، زمان لازم برای هر مراجعه نیز برای بانک‌ها بیشترین مقدار (۳ ساعت) بوده و پس از آن صندوق‌های قرض‌الحسنه (۲/۸ ساعت) و تعاونی‌ها (۱/۸ ساعت) قرار دارند. با توجه به فاصله و ام‌گیرنده تا محل دریافت تسهیلات که در ردیف نهم مشخص شده است می‌توان نتیجه گرفت که قواعد، مقررات و کاغذبازی موجود در بانک‌ها باعث شده که هم تعداد دفعات مراجعه برای تسهیلات و هم زمان لازم برای هر مراجعه بالاترین مقدار را داشته باشد.

ردیف‌های یازدهم تا هفدهم هزینه‌هایی را نشان می‌دهد که کشاورزان در طی فرآیند دریافت تسهیلات از منابع مختلف متحمل شده‌اند. هزینه‌های مستقیم برای هر بار مراجعه به بانک‌ها، بالاترین مقدار (۱۹۷۷ تومان) و برای صندوق‌های قرض‌الحسنه حدود یک‌سوم و در مورد تعاونی‌ها حدود چهل درصد آن می‌باشد.

سایر اقلام هزینه‌ای که در جریان مبادله تسهیلات وجود دارد نشان‌دهنده تفاوت بالای این هزینه‌ها بین بانک‌ها و سایر منابع ارائه‌کننده تسهیلات می‌باشد. هزینه حق‌الثبت و حق‌التحریر دفترخانه، هزینه پرداختی به ضامن و سایر هزینه‌های فرآیند دریافت تسهیلات در مورد تعاونی‌ها صفر می‌باشد. این امر بدان جهت است که اولاً تعاونی‌ها منابع محدودی دارند و در مقایسه با بانک‌ها که ۷۵ درصد تسهیلات مورد نیاز کشاورزان را تأمین می‌کنند، سهم تعاونی‌ها فقط ۷ درصد است. ثانیاً متوسط تسهیلاتی که تعاونی‌ها ارائه می‌کنند بسیار کمتر است و همین طور با وجود شیوه‌های حمایتی، نیازی به این گونه هزینه‌ها نیست.

در مورد بانک‌ها، به طور متوسط مبلغ ۲۴۰۳۷ تومان صرف هزینه معرفی ضامن می‌شود که رقم قابل توجهی می‌باشد. در حالت کلی می‌توان نتیجه گرفت که اغلب اقلام هزینه‌ای دریافت تسهیلات از منابع بانکی به ازای هر فقره تسهیلات نسبت به سایر مراکز اعطای تسهیلات بیشتر می‌باشد. پس از بانک‌ها، صندوق‌های قرض‌الحسنه بیشترین هزینه مبادله را به دریافت‌کنندگان تسهیلات منتقل کرده‌اند. تعاونی‌ها در رتبه آخر قرار دارند.

در بخش بعدی مشخصات مبادلات مالی مربوط به بانک کشاورزی با سایر بانک‌ها مقایسه می‌گردد.

جدول (۴) مشخصات مبادلات مالی بر حسب نوع منبع ارائه‌کننده تسهیلات
(به صورت متوسط)*

مشخصات مبادله	منبع آرایه تسهیلات		
	کل منابع	بانک‌ها	صندوق‌های قرض‌الحسنه تعاونی‌ها
مقدار تسهیلات درخواستی (تومان)	۲۰۱۵۱۱۰	۲۴۳۴۲۱۲	۶۱۴۷۲۲
مقدار تسهیلات دریافتی (تومان)	۱۵۷۶۱۵۸	۱۸۵۸۴۹۵	۵۵۰۸۳۳
وجه سپرده‌گذاری برای دریافت تسهیلات (تومان)	۶۳۳۲۰	۷۴۱۸۳۰	۳۱۵۰۰۰
طول دوره نگهداری سپرده (ماه)	۵/۲	۵/۳	۶/۴
مدت انتظار برای دریافت تسهیلات (ماه)	۳/۸	۳/۹	۳/۱
نرخ سود (درصد)	۱۲/۸	۱۴/۷	۵/۹
دوره بازپرداخت (ماه)	۱۱/۵	۱۵/۲	۱۴/۱
تعداد دفعات مراجعه برای دریافت تسهیلات	۱/۹	۵/۶	۲/۴
فاصله تا محل دریافت تسهیلات (کیلومتر)	۱۲/۷	۱۱/۷	۲۱/۴
زمان لازم برای هر مراجعه (ساعت)	۲/۹	۳/۰	۳/۸
هزینه مستقیم هر بار مراجعه (هزینه مسافرت)	۱۷۰۶	۱۹۷۷	۶۶۱
هزینه تهیه مدارک (فوتوکپی، اسناد، استعلام‌ها، سفته و غیره) (تومان)	۴۷۸۴	۵۵۵۰	۲۱۷۸
هزینه حق‌الثبت و حق‌التحریر دفترخانه (تومان)	۱۵۹۰	۱۹۸۶	۴۲
هزینه برداشتی با ضامن (تومان)	۱۹۱۴۳	۲۴۰۳۷	۱۳۸
هزینه نظارت و کارشناسی بانک (تومان)	۲۳۳۱	۳۳۳۸	۰
سایر هزینه‌های فرآیند دریافت تسهیلات (تومان)	۲۴۹۵	۲۷۷۱	۲۲۷۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

* در تمام جداول واحد هزینه تومان می‌باشد.

مشخصات مبادلات مالی بر حسب نوع بانک ارائه‌دهنده تسهیلات در جدول شماره (۵)، مشخصات مبادلات مالی بر حسب نوع منبع بانکی تأمین‌کننده تسهیلات ارائه گردیده است. جدول شماره (۶) نیز نسبت هر یک از اقلام هزینه را نسبت به متوسط مبلغ تسهیلات دریافت‌شده برای کلیه بانک‌ها نشان می‌دهد. همان‌گونه که داده‌های جدول (۵) نشان می‌دهد، متوسط مقدار تسهیلات درخواستی از بانک کشاورزی به طور متوسط حدود ۲۹ میلیون ریال بوده است که حدود ۲۱/۶ میلیون ریال آن (یعنی ۷۴ درصد) برآورده شده است. بانک کشاورزی

بیشترین سهم را در تأمین تسهیلات مورد نیاز کشاورزان داشته است. در حالی که میانگین نرخ سود تسهیلات پرداخت شده به کشاورزان (۱۳/۸ درصد) برای بانک کشاورزی نسبت به سایر بانکها کمتر است، اما تعداد دفعات مراجعه دریافت کنندگان تسهیلات به بانک کشاورزی ۵/۷ بار به ازای هر فقره تسهیلات می باشد که برابر با متوسط کل بانکها است؛ دفعات مراجعه برای بانک تجارت (۳/۳ بار) کمترین و تعداد دفعات مراجعه برای بانک سپه و ملت (۸/۶ بار) بیشترین می باشد. زمان صرف شده برای هر بار مراجعه در مورد بانک کشاورزی کمترین مقدار (۲/۲ ساعت به ازای هر فقره تسهیلات) می باشد.

جدول (۵) مشخصات مبادلات مالی بر حسب نوع بانک ارائه دهنده تسهیلات (به صورت متوسط)

بانک تأمین کننده تسهیلات								مشخصات مبادله
سایر	سپه	تجارت	ملت	صادرات	ملی	کشاورزی	کل بانکها	
۱۳۸۸۸۸	۳۱۸۳۳۳	۱۷۹۰۹۰۹	۲۴۴۳۳۸	۱۳۵۲۲۷۳	۱۴۴۳۳۰۸	۲۹۱۰۸۴۴	۲۴۳۱۳۱۳	مقدار تسهیلات درخواستی (تومان)
۱۶۱۱۱۱۱	۱۹۶۶۶۶۶	۱۴۸۱۳۳۳	۱۸۶۵۲۲۶	۱۱۳۳۳۸۲	۱۳۳۱۴۳۸	۲۱۳۱۳۱۳	۱۸۵۸۴۹۵	مقدار تسهیلات دریافتی (تومان)
۸۱۳۳۳۳	۲۳۹۱۳۳۳	۴۰۱۵۴۵	۵۴۶۱۱۱	۵۷۸۰۰۰	۹۳۳۳۰۰	۷۰۳۳۳۰	۷۴۱۸۳۰	وجه سپرده گذاری برای دریافت تسهیلات (تومان)
۸/۵	۷/۳	۲/۷	۳/۸	۴/۴	۶/۵	۵/۲	۵/۳	طول دوره نگهداری سپرده (ماه)
۷/۱	۵/۰	۳/۶	۳/۸	۳/۹	۷/۱	۳/۲	۳/۹	مدت انتظار برای دریافت تسهیلات (ماه)
۱۵/۳	۱۷/۳	۱۵/۶	۱۶/۵	۱۶/۷	۱۴/۸	۱۳/۸	۱۴/۷	نرخ سود (درصد)
۱۶/۴	۲۱/۵	۱۶/۶	۱۹/۰	۱۵/۴	۱۴/۳	۱۴/۲	۱۵/۲	دوره بازپرداخت (ماه)
۴/۱	۸/۶	۳/۳	۸/۶	۴/۴	۵/۲	۵/۷	۵/۶	تعداد دفعات مراجعه برای دریافت تسهیلات
۱۳/۰	۱۲/۷	۱۴/۳	۱۴/۲	۵/۸	۷/۰	۱۳/۱	۱۱/۷	فاصله تا محصل دریافت تسهیلات (کیلومتر)
۷/۱	۳/۵	۲/۲	۲/۴	۳/۶	۵/۹	۲/۲	۲/۰	زمان لازم برای هر مراجعه (ساعت)
۱۹۲۲	۵۸۶۶	۱۳۳۶	۲۵۲۶	۱۱۶۶	۱۰۵۴	۲۰۷۸	۱۹۷۷	هزینه مستقیم هر بار مراجعه (هزینه مسافرت)
۸۰۰۰	۱۵۰۰	۴۴۰۹	۷۰۱۷	۴۱۷۷	۳۱۰۴	۶۱۴۴	۵۵۵۰	هزینه تهیه اسناد (فتوکپی، اسناد، استعلام ها، سفته و غیره)
۱۳۳۳	۲۵۰۰	۱۳۶	۴۵۲۶	۱۴۵	۳۵۴	۲۴۵۴	۱۹۸۶	هزینه حسابداری و حق تحریر دفترخانه
۰	۸۳۳	۰	۵۳۱۵۸	۰	۳۰۷۷	۳۳۹۴	۲۴۰۳۷	هزینه پرداختی به ضامن
۱۴۴۴	۵۰۰۰	۰	۱۸۴۲	۰	۱۵۷۷	۴۸۹۱	۳۳۳۸	هزینه نظارت و کارشناسی بانک
۰	۳۱۳۳۷	۱۳۳۳	۱۰۱۳۳	۹۵۴	۳۳۱	۱۸۵۱	۳۷۷۱	سایر هزینه های فرآیند دریافت تسهیلات

مأخذ: یافته های تحقیق.

با توجه به نتایج ارائه شده در جداول شماره (۵) و (۶)، نسبت هزینه‌ها به مبلغ تسهیلات برای تسهیلات دریافتی از بانک کشاورزی در اغلب موارد، کمتر از هزینه‌های تسهیلات دریافتی از سایر بانک‌ها می‌باشد. در حالی که متوسط اغلب اقلام هزینه‌های تحمیل شده به کشاورزان در جریان دریافت تسهیلات از بانک کشاورزی از متوسط کل بانک‌ها بیشتر است. لذا به نظر می‌رسد دلیل عمده بالاتر بودن برخی از اقلام هزینه‌های مبادله دریافت تسهیلات از بانک کشاورزی، بالاتر بودن متوسط مبلغ دریافتی از این بانک باشد. همین طور، بانک کشاورزی تنها بانک تخصصی ایران در بخش تولید و کشاورزی است که به تنهایی بیش از ۵۰ درصد پاسخگویی به تقاضاهای اعتباری کشاورزان را بر عهده دارد. پراکندگی گسترده مشتریان این بانک در سطح کشور و نقاط دورافتاده و بخصوص آگاهی‌ها و بانک‌پذیری کمتر آنان موجب افزایش هزینه‌های مبادله این بانک نسبت به سایر بانک‌ها می‌شود. این در حالی است که سایر بانک‌ها با نرخ سود بیشتر کمترین میزان تسهیلات را در مقایسه با بانک کشاورزی، تأمین می‌کنند. نسبت هزینه‌های مستقیم دریافت تسهیلات به مبلغ تسهیلات در بانک کشاورزی (۰/۱۰ درصد) پایین‌تر از متوسط کل بانک‌ها (۰/۱۱ درصد) می‌باشد. از طرف دیگر فاصله دریافت‌کنندگان تسهیلات تا بانک کشاورزی در مقایسه با سایر بانک‌ها نسبتاً بالاست. به نظر می‌رسد بانک کشاورزی به عنوان مهم‌ترین بانک حامی بخش کشاورزی پراکندگی لازم را در مناطق روستایی نداشته است (احتمالاً به دلیل هزینه‌های بالای تأسیس شعب) اما با تدبیر تمهیدات مناسب زمان لازم برای هر مراجعه را کاهش داده است.

جدول (۶) نسبت هر یک از اقلام هزینه مبادله به مبلغ تسهیلات و به تفکیک نوع بانک

بانک تأمین‌کننده تسهیلات								مشخصات مبادله
سایر	په	تجارت	ملت	صادرات	ملی	کشاورزی	کل بانک‌ها	
۰/۱۲	۰/۳۰	۰/۱۱	۰/۱۴	۰/۱۰	۰/۰۸	۰/۱۰	۰/۱۱	هزینه مستقیم هر بار مراجعه (هزینه مسافرت)
۰/۵۰	۰/۰۸	۰/۳۰	۰/۳۸	۰/۳۷	۰/۲۵	۰/۲۸	۰/۳۰	هزینه تهیه مدارک (فتوکپی، اسناد، استعلام‌ها، سفته و غیره)
۰/۰۸	۰/۱۳	۰/۰۱	۰/۲۴	۰/۰۱	۰/۰۳	۰/۱۱	۰/۱۱	هزینه حق‌الثبت و حق‌التحریر دفترخانه
۰/۰۰	۰/۴۲	۰/۰۰	۲/۸۵	۰/۰۰	۰/۲۴	۱/۵۲	۱/۲۹	هزینه پرداختی به ضامن
۰/۰۹	۰/۲۵	۰/۰۰	۰/۱۰	۰/۰۰	۰/۱۳	۰/۲۳	۰/۱۸	هزینه نظارت و کارشناسی بانک
۰/۰۰	۱/۱۰	۰/۰۹	۰/۵۶	۰/۰۸	۰/۰۲	۰/۰۹	۰/۱۵	سایر هزینه‌های فرآیند دریافت تسهیلات

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

مشخصات مبادلات مالی بر حسب نوع قرارداد برای کل بانکها

در جدول شماره (۷) مشخصات مبادلات مالی بر حسب نوع عقد قرارداد برای کل بانکها ارائه گردیده است. جدول شماره (۸) نیز نسبت هر یک از انواع هزینه را به متوسط مبلغ تسهیلات دریافت شده برای کلیه انواع تسهیلات نشان می دهد. این نکته قابل ذکر است که ممکن است برخی از این عقود در برخی از بانکها اجرا نشود. با توجه به داده های ارائه شده در این جداول بالاترین مبلغ تسهیلات اعطاشده به کشاورزان مربوط به عقد مشارکت مدنی و کمترین مقدار مربوط به قرارداد قرض الحسنه می باشد. نرخ سود نیز برای تسهیلات اعطایی به صورت قرض الحسنه کمترین مقدار (۶/۵ درصد) و برای تسهیلات اعطاشده به صورت مشارکت مدنی، بالاترین مقدار (۱۶/۲) می باشد. تعداد دفعات مراجعه برای دریافت تسهیلات رابطه مستقیمی با مبلغ تسهیلات دریافتی دارد به گونه ای که هر چه مبلغ تسهیلات دریافتی کشاورزان بالاتر بوده، تعداد مراجعات آنها برای دریافت تسهیلات نیز بیشتر بوده است. زمان لازم برای هر بار مراجعه برای دریافت تسهیلات برای تسهیلات عقد مضاربه کمترین مقدار (۱/۹ ساعت) و در مورد عقد جعاله بالاترین مقدار (۸۷ ساعت) عنوان شده است.

جدول (۷) مشخصات مبادلات مالی بر حسب نوع عقد قرارداد برای کل بانکها

مشخصات مبادله	نوع عقد قرارداد					
	سلف	فروش اقساطی	مضاربه	جعاله	قرض الحسنه	مشارکت مدنی
مقدار تسهیلات درخواستی (تومان)	۲۲۳۱۵۱۵	۱۸۴۵۲۳۸	۱۵۸۳۳۳۳	۸۲۵۰۰۰	۵۷۲۲۹۱	۳۶۴۵۰۰۰۰۰
مقدار تسهیلات دریافتی (تومان)	۱۷۸۷۹۵۱	۱۴۲۱۴۲۸	۱۲۸۰۳۰۳	۷۴۸۳۳۳	۵۲۰۸۳۳	۲۲۷۰۰۰۰۰۰
وجه سپرده گذاری برای دریافت تسهیلات (تومان)	۸۴۲۱۳۷	۷۳۵۴۷۶	۵۶۵۸۷۰	۱۳۹۰۰۰	۲۴۱۱۰۶	۲۰۰۰۰۰۰۰
طول دوره نگهداری سپرده (ماه)	۵/۷	۵/۵	۵/۰	۴/۳	۴/۷	۲/۰
مدت انتظار برای دریافت تسهیلات (ماه)	۴/۷	۴/۳	۲/۱	۲/۵	۲/۲	۲/۸
نرخ سود (درصد)	۱۵/۹	۱۵/۵	۱۵/۶	۱۶/۲	۶/۵	۱۶/۲
دوره بازپرداخت (ماه)	۹/۸	۱۸/۷	۱۲/۵	۲/۰	۱۲/۱	۳۲/۵
تعداد دفعات مراجعه برای دریافت تسهیلات	۶/۸	۴/۶	۶/۴	۱/۴	۲/۶	۱۰/۲
فاصله تا محل دریافت تسهیلات (کیلومتر)	۹/۸	۱۶/۵	۸/۴	۵/۳	۲۰/۰	۸/۸

۲/۳	۲/۸	۲/۵	۸۷	۱/۹	۲/۵	۳/۵	زمان لازم برای هر مراجعه (ساعت)
۱۸۶۱	۲۲۵	۱۰۶۶	۱۰۷۵	۲۸۷۶	۲۰۲۶	۱۱۸۸	هزینه مستقیم هر بار مراجعه (هزینه مسافرت)
۱۹۶۱	۳۱۲۵۰	۲۳۰۵	۲۲۷۵	۶۸۴۳	۴۵۱۱	۵۷۱۲	هزینه تهیه مدارک (فتوکپی، اسناد، استعلام‌ها، سفته و غیره)
۲۳۱	۵۵۰۰۰	۱۳۴۴	۲۰۸	۲۷۳	۱۳۱۴	۹۰۷	هزینه حق‌الثبت و حق‌التحریر دفترخانه
.	۹۰۰۰۰۰	۴۴۷۹	.	۱۵۷۶	.	۳۴۸۵	هزینه پرداختی به ضامن
۳۸۵	۱۰۰۰۰۰	۲۰۸	۸۳۳	۳۰۳	۱۳۱۳	۱۹۲۴	هزینه نظارت و کارشناسی بانک
.	.	.	۸۳۳	۴۴۳۹	۴۳۵۷	۳۰۰۰	سایر هزینه‌های فرآیند دریافت تسهیلات

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

نتایج مربوط به هزینه‌های دریافت تسهیلات در رابطه با عقود مختلف سیستم بانکی (به جز عقد مزارعه که اجرا نشده است) نشان می‌دهد که هزینه مستقیم هر بار مراجعه برای دریافت تسهیلات رابطه‌ای با مبلغ تسهیلات اعطایی عقود مختلف ندارد. این هزینه برای تسهیلات فروش اقساطی بالاترین مقدار (۳۰۲۶ تومان) و برای تسهیلات قرض‌الحسنه کمترین مقدار (۱۰۶۶ تومان) را دارا می‌باشد. نسبت این قلم هزینه به مبلغ تسهیلات برای تسهیلات عقد مضاربه بالاترین مقدار و در رابطه با تسهیلات مشارکت مدنی کمترین مقدار می‌باشد. هزینه تهیه مدارک (فتوکپی، اسناد، استعلام‌ها، سفته و غیره) در رابطه با قرارداد مشارکت مدنی بالاترین مقدار (۳۱۲۵۰ تومان) و برای قرارداد جعاله پایین‌ترین مقدار (۲۲۷۵ تومان) می‌باشد. نسبت این هزینه به مبلغ تسهیلات در رابطه با تسهیلات مشارکت مدنی پایین‌ترین مقدار می‌باشد. در رابطه با هزینه حق‌الثبت و حق‌التحریر دفترخانه نیز پایین‌ترین نسبت به عقد مضاربه مربوط می‌شود. سایر اقلام هزینه‌ای و نسبت آنها به مبلغ تسهیلات در ردیف‌های پایین جداول (۱۵) و (۱۶) بیان گردیده است. با توجه به این نتایج، نسبت هزینه پرداختی به ضامن و هزینه نظارت و کارشناسی بانک در مورد عقد مشارکت مدنی و نسبت سایر هزینه‌ها در مورد عقد مضاربه بالاترین مقدار می‌باشد.

جدول (۸) نسبت هریک از اقلام هزینه مبادله به مبلغ تسهیلات برحسب نوع عقد قرارداد

سایر	نوع عقد قرارداد					مبلغ	مشخصات مبادله
	مشارکت مدنی	قرض الحسنه	جعاله	مضاربه	فروش اقساطی		
۰/۲۶	۰/۰۱	۰/۲۰	۰/۱۴	۰/۲۲	۰/۲۱	۰/۰۷	هزینه مستقیم هر بار مراجعه (هزینه مسافرت)
۰/۲۷	۰/۱۴	۰/۴۴	۰/۳۰	۰/۵۳	۰/۳۲	۰/۳۲	هزینه تهیه مدارک (فتوکپی، اسناد، استعلام‌ها، سفته و غیره)
۰/۰۳	۰/۲۴	۰/۲۶	۰/۰۳	۰/۰۲	۰/۰۹	۰/۰۵	هزینه حق الثبت و حق التحریر دفترخانه
۰/۰۰	۳/۹۶	۰/۸۶	۰/۰۰	۰/۱۲	۰/۰۰	۰/۱۹	هزینه پرداختی به ضامن
۰/۰۵	۰/۴۴	۰/۰۴	۰/۱۱	۰/۰۲	۰/۰۹	۰/۱۱	هزینه نظارت و کارشناسی بانک
۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۱	۰/۳۵	۰/۳۱	۰/۱۷	سایر هزینه‌های فرآیند دریافت تسهیلات

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

هزینه مبادله دریافت تسهیلات

بر اساس مشخصات مبادلات مالی کشاورزان نمونه متوسط هزینه‌های مبادله وام‌گیری از منابع مختلف برآورد شده و در جداول زیر درج شده است.

در جدول شماره (۹) نتایج مربوط به برآورد هزینه‌های مبادله دریافت تسهیلات از مجموعه منابع بانکی و غیربانکی ارائه شده است. همان گونه که دیده می‌شود، زارعین برای دریافت تسهیلات از منابع مالی به طور متوسط ۴/۵ بار به این مراکز مراجعه نموده‌اند، حتی تعداد مراجعات برای برخی از کشاورزان به ۵۰ بار نیز رسیده است. زمان صرف‌شده برای دریافت تسهیلات نیز به طور متوسط ۳۹/۹ ساعت و هزینه متوسط هر بار مراجعه ۱۷۰۶ تومان می‌باشد.

جدول (۹) نتایج برآورد هزینه مبادله دریافت تسهیلات (متوسط برای کل منابع)

ردیف	شرح	میانگین	حداقل	حداکثر
۱	تعداد دفعات مراجعه برای دریافت تسهیلات	۴/۹	۰	۵۰
۲	فاصله تا محل دریافت تسهیلات (کیلومتر)	۱۲/۷	۰	۶۰
۳	زمان لازم برای هر مراجعه (ساعت)	۲/۹	۰	۳۰
۴	زمان صرف‌شده برای دریافت وام (ساعت)	۳۹/۹	۰	۲۵۰
۵	هزینه مستقیم هر بار مراجعه (هزینه مسافرت)	۱۷۰۶	۰	۲۵۰۰۰
۶	هزینه تهیه مدارک (فتوکپی، اسناد، استعلام‌ها، سفته و غیره)	۴۷۸۴	۰	۶۰۰۰۰

۲۰۰۰۰۰	۰	۱۵۹۰	هزینه حق الثبت و حق التحریر دفترخانه	۷
۱۸۰۰۰۰۰	۰	۱۹۱۴۳	هزینه پرداختی به ضامن	۸
۲۰۰۰۰۰	۰	۲۷۳۲	هزینه نظارت و کارشناسی بانک	۹
۱۷۰۰۰۰	۰	۲۴۹۶	سایر هزینه‌های نوآیند دریافت تسهیلات	۱۰
۲۲۸۸۱			هزینه مستقیم دریافت تسهیلات (هزینه مسافرن)	۱۱
۲۶۷۱۶			سایر هزینه فرصت دریافت تسهیلات (تومان)	۱۲
۸۰۳۴۲			میزان هزینه مبادله (تومان)	۱۳
۲/۶			نرخ هزینه مبادل (درصد)	۱۴
۱۲/۸			نرخ بهره (درصد)	۱۵
۱۵/۴			نرخ هزینه کل (درصد)	۱۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

مطابق جدول شماره (۹)، هزینه مسافرت به عنوان یک جزء از هزینه‌های مبادله معادل ۲۲۸۸۱ تومان برآورد و سایر هزینه‌ها برابر ۲۶۷۱۶ تومان به دست آمده است. هزینه مبادله کل به ازای هر فقره تسهیلات عبارت است مجموع این دو جزء و سایر هزینه‌های مبادله که برابر ۲/۶ درصد است. در واقع وجود هزینه‌های مبادله باعث شده است که نرخ بهره مؤثر برای کشاورزان از ۱۲/۸ به ۱۵/۵ درصد افزایش یابد (جدول فوق). این نتیجه می‌تواند در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مربوط به کاهش نرخ بهره مورد توجه قرار گیرد. بانک‌ها باید با ادامه اصلاحات راهبردی امکان کاهش این هزینه‌ها را بیش از پیش فراهم آورده و امکان دسترسی آسان‌تر و کم‌هزینه‌تر کشاورزان را به تسهیلات مورد نیاز فراهم بیاورند.

جدول شماره (۱۰) هزینه‌های مبادله برآوردی را با توجه به منبع آرایه تسهیلات نشان می‌دهد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که متوسط هزینه‌های مبادله به ازای هر فقره تسهیلات دریافتی برای بانک‌ها برابر با ۹۲۱۳۶ تومان می‌باشد. نرخ درصدی هزینه مبادله برای بانک‌ها ۲/۹ درصد است. این نرخ برای تعاونی‌ها ۲/۴ درصد و برای صندوق‌های قرض الحسنه ۱/۳ درصد محاسبه گردیده است. نسبت هزینه‌های مبادله به مبلغ تسهیلات و نسبت هزینه‌های مبادله به سود تسهیلات در ردیف‌های دوم و سوم جدول ۱۰ مشاهده می‌گردد. پایین بودن مبلغ تسهیلات تعاونی‌ها باعث شده است که با وجود پایین بودن هزینه‌های مبادله برای این مراکز، نسبت هزینه‌های مبادله به مبلغ

تسهیلات آنها بالاترین مقدار را داشته باشد. برای بانک‌ها به دلیل بالا بودن مبلغ تسهیلات این نسبت‌ها پایین‌تر می‌باشد.

جدول (۱۰) برآورد هزینه‌های مبادله دریافت تسهیلات بر حسب نوع منبع ارایه تسهیلات

منبع ارایه تسهیلات				شرح
تعاونی‌ها ۱	صندوق‌های قرض‌الحنه	بانک‌ها	کل منابع	
۹۷۳۲	۴۴۰۸۶	۹۲۱۳۶	۸۰۳۴۲	میزان هزینه مبادله (تومان)
۹/۰	۸/۰	۵/۰	۵/۱	نسبت هزینه مبادله به مبلغ تسهیلات (درصد)
۲/۰۷	۳/۵۱	۰/۶۹	۱/۱۴	نسبت هزینه مبادله به سود تسهیلات
۵/۰	۵/۹	۱۴/۷	۱۲/۸	نرخ سود (درصد)
۷/۴	۷/۲	۱۷/۶	۱۵/۴	نرخ هزینه کل (درصد)
۲/۴	۱/۳	۲/۹	۲/۶	نرخ هزینه مبادله (درصد)

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

در جدول شماره (۱۱) هزینه مبادله دریافت تسهیلات بین بانک‌های مختلف مقایسه شده است. با توجه به نتایج ارائه شده در این جدول، هزینه‌های مبادله دریافت تسهیلات از بانک کشاورزی و همین‌طور نرخ هزینه مبادله دریافت تسهیلات از این بانک کمتر از متوسط به دست آمده برای همه بانک‌ها می‌باشد. این در حالی است که ۵۳ درصد تسهیلات مورد تقاضا توسط این بانک تأمین شده است. متوسط هزینه‌های مبادله دریافت تسهیلات از بانک کشاورزی ۲/۷ درصد و برای کل بانک‌ها ۲/۹ درصد می‌باشد. نسبت هزینه مبادله به مبلغ تسهیلات برای بانک تجارت کمترین مقدار (۳/۵) و برای بانک سپه بالاترین مقدار (۱۰/۷) می‌باشد. نسبت هزینه مبادله به سود تسهیلات برای بانک تجارت بالاترین مقدار (۱/۶) و برای بانک صادرات کمترین مقدار (۰/۴) می‌باشد.

جدول (۱۱) برآورد هزینه‌های مبادله دریافت تسهیلات بر حسب نوع بانک

بانک تأمین کننده تسهیلات								شرح
سایر	سپه	تجارت	ملت	صادرات	ملر	کشاورزی	کل بانک‌ها	
۱۴۱۲۵۶	۳۱۰۵۷۷	۵۲۱۲۰	۱۵۹۰۵۱	۴۷۸۴۹	۵۵۳۱۹	۹۱۵۵۱	۹۲۱۳۶	میزان هزینه مبادله (تومان)
۸/۸	۱۰/۷	۳/۵	۸/۵	۴/۳	۴/۴	۴/۲	۵/۰	نسبت هزینه مبادله به مبلغ تسهیلات (درصد)
۰/۵۴	۰/۸۳	۱/۳۳	۰/۵۲	۰/۴۱	۰/۵۳	۰/۷۱	۰/۶۹	نسبت هزینه مبادله به سود تسهیلات (درصد)
۱۵/۳	۱۷/۳	۱۵/۶	۱۶/۵	۱۶/۷	۱۴/۸	۱۳/۸	۱۴/۷	نرخ سود (درصد)

۱۶۷	۱۹۰	۱۸۲	۱۹/۵	۲۰/۰	۱۹/۵	۱۶/۵	۱۷/۶	نرخ هزینه کل (درصد)
۱/۳۵	۱/۶۹	۲/۶۱	۳/۰۰	۳/۳۳	۴/۷۳	۲/۶۸	۲/۹۳	نرخ هزینه مبادله (درصد)

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

جدول شماره (۱۲) شاخص‌های هزینه مبادله برای انواع مختلف تسهیلات (عقود) دریانتهی کشاورزان برای کلیه منابع ارائه کننده تسهیلات را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده نرخ درصدی هزینه مبادله بین ۰/۹ درصد (برای تسهیلات دریافت شده طبق قرارداد فروش اقساطی) و ۴/۹ درصد (برای تسهیلات دریافت شده به صورت سلف) تغییر می‌کند. میزان هزینه مبادله برای تسهیلات اعطاشده به صورت سلف کمترین مقدار (به نظر می‌رسد به دلیل زمان مورد انتظار برای این نوع عقد کمتر باشد) و برای مشارکت مدنی بالاترین مقدار محاسبه شده است. نسبت هزینه مبادله به مبلغ تسهیلات و نسبت به سود تسهیلات برای تسهیلات عقد سلف به ترتیب ۲/۰ و ۰/۳۶ درصد محاسبه شده که کمترین مقدار می‌باشد. نسبت هزینه مبادله به سود تسهیلات برای تسهیلات قرض الحسنه برابر با ۲/۸۶ درصد (بالاترین مقدار) می‌باشد. از طرف دیگر نسبت هزینه مبادله به مبلغ تسهیلات برای تسهیلات جعاله ۲۰/۳ درصد (بالاترین مقدار) به دست آمده است.

جدول (۱۲) برآورد هزینه‌های مبادله دریافت تسهیلات بر حسب نوع عقد قرارداد برای کل منابع ارائه کننده تسهیلات

نوع عقد قرارداد							
شرح	سلف	فروش اقساطی	مشارکت مدنی	قرض الحسنه	مشارکت مدنی	سایر	
میزان هزینه مبادله (تومان)	۳۵۸۲۹	۱۰۰۴۶۷	۴۵۳۷۵	۱۵۱۹۹۳	۳۷۷۰۲	۱۰۸۱۶۲۵	۶۱۳۱۶
نسبت هزینه مبادله به مبلغ تسهیلات (درصد)	۲/۰	۷/۱	۳/۵	۲۰/۳	۷/۲	۴/۸	۸۷
نسبت هزینه مبادله به سود تسهیلات (درصد)	۰/۳۶	۰/۵۹	۰/۵۷	۱/۱۳	۲/۸۶	۰/۴۵	۱/۵۶
نرخ سود (درصد)	۱۵/۹	۱۵/۵	۱۵/۶	۱۶/۲	۶/۱	۱۵/۸	۱۱/۲
نرخ هزینه کل (درصد)	۲۰/۸	۱۶/۴	۱۸/۳	۱۸/۴	۸/۱	۱۸/۲	۱۳/۹
نرخ هزینه مبادله (درصد)	۴/۹۶	۰/۹۰	۲/۷۳	۲/۲۰	۱/۹۸	۲/۴۶	۲/۷۹

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

• رک. پانوش جدول شماره (۱۵).

۳) نتایج و پیشنهادها

این مطالعه در سال ۱۳۸۳-۱۳۸۴ با علاقمندی و پشتیبانی بانک کشاورزی و با هدف ارزیابی هزینه‌های مبادله در بازارهای مالی بخش کشاورزی ایران با تأکید بر تسهیلات بانک کشاورزی صورت گرفته است. خلاصه نتایج و پیشنهادها در زیر بیان گردیده است:

۱) ۶۷ درصد کشاورزان متقاضی بالقوه تسهیلات می‌باشند و منابع مختلف عرضه تسهیلات توانسته‌اند تنها حدود ۸۰ درصد از این تقاضا را پاسخ دهند. بنابراین به نظر می‌رسد منابع مختلف عرضه تسهیلات پاسخگوی نیازهای مالی کشاورزان نمی‌باشد و بخشی از تقاضای کشاورزان بدون پاسخ می‌ماند. با توجه به این که بخش زیادی از کشاورزان به دلایل مختلف، امکان ورود به بازارهای مالی را نداشته‌اند، لذا لازم است در برنامه‌های بلندمدت، اولاً زمینه لازم برای ورود کشاورزان که این امکان از آنها گرفته شده است فراهم گشته و در ثانی سازوکارهایی جهت تأمین نیازهای مالی متقاضیان در نظر گرفته شود. طبیعی است که این اقدام می‌تواند در توسعه بخش کشاورزی نقش عمده‌ای داشته باشد.

۲) مهم‌ترین دلایل عدم درخواست تسهیلات از سوی برخی کشاورزان، پیچیده بودن فرآیند تقاضای تسهیلات، تبعیض و بوروکراسی خسته‌کننده اداری در جریان اعطای تسهیلات ذکر شده است. با توجه به این که این عوامل از شاخصه‌های مهم افزایش هزینه‌های مبادله دریافت تسهیلات می‌باشند، لذا بالا بودن هزینه‌های مبادله مانع اصلی ورود تعداد زیادی از کشاورزان به بازارهای مالی می‌باشد. بنابراین اگر هدف دولت افزایش مشارکت کشاورزان در بازارهای مالی و استفاده از منابع مالی باشد، لازم است بانک‌ها از طریق کاهش پیچیدگی فرآیند بوروکراتیک اعطای تسهیلات، تبعیض و رابطه‌بازی و کاغذبازی اداری در جریان اعطای تسهیلات و در نتیجه کاهش هزینه‌های مبادله، این مهم را محقق نمایند.

۳) بیش از ۵۰ درصد تقاضا برای دریافت تسهیلات بانکی توسط کشاورزان از بانک کشاورزی صورت گرفته که نشانگر اهمیت این بانک در تأمین نیازهای مالی کشاورزان می‌باشد. علاوه بر این، بانک کشاورزی بیشترین سهم (۵۶ درصد) را در ارائه تسهیلات به متقاضیان بخش کشاورزی به عهده داشته است. این نتایج اهمیت و نقش بانک کشاورزی را در تأمین نیازهای مالی بخش کشاورزی برجسته می‌نماید.

۴) اجزای هزینه‌های مبادله دریافت هر فقره تسهیلات از بانک‌ها نسبت به سایر مراکز اعطای تسهیلات (صندوق‌های قرض الحسنه و تعاونی‌ها) بالاتر می‌باشد. پس از بانک‌ها، صندوق‌های قرض الحسنه بیشترین هزینه مبادله را به دریافت‌کنندگان تسهیلات تحمیل کرده‌اند؛ تعاونی‌ها نیز در رتبه آخر قرار دارند. البته از نظر هزینه مبادله دریافت هر واحد تسهیلات، بانک‌ها بهترین موقعیت را دارا می‌باشند. هزینه مبادله دریافت تسهیلات از بانک کشاورزی و همین‌طور نرخ درصدی هزینه مبادله دریافت تسهیلات از این بانک کمتر از متوسط این هزینه‌ها برای بسیاری از بانک‌ها می‌باشد. این امر ناشی از انجام اصلاحاتی راهبردی است که در سال‌های اخیر در بانک کشاورزی انجام پذیرفته است.

۵) نسبت هزینه مستقیم هر بار مراجعه به مبلغ تسهیلات دریافتی بانک کشاورزی از متوسط هزینه‌های کل بانک‌ها کمتر است. به دلیل محدود بودن تعداد شعب، فاصله دریافت‌کنندگان تسهیلات از بانک کشاورزی در مقایسه با سایر بانک‌ها نسبتاً بالاست. به نظر می‌رسد بانک کشاورزی به عنوان مهم‌ترین بانک حامی بخش کشاورزی پراکندگی لازم را در مناطق روستایی نداشته است، ولی توانسته است با تمهیدات مناسب زمان لازم برای هر مراجعه را کاهش دهد.

۶) به دلیل بالاتر بودن متوسط مبلغ تسهیلات دریافتی از بانک کشاورزی، متوسط هزینه‌های مبادله در مراحل مختلف دریافت در مقایسه با سایر بانک‌ها بالاتر می‌باشد. در بیشتر موارد نسبت هر یک از اقلام هزینه‌های مبادله به مبلغ تسهیلات برای بانک کشاورزی پایین‌تر از متوسط هزینه‌های بانک‌هاست.

۷) میزان هزینه مبادله برای تسهیلات اعطاشده به صورت عقد سلف کمترین مقدار و برای تسهیلات مشارکت مدنی بالاترین مقدار می‌باشد. نسبت هزینه مبادله به مبلغ تسهیلات و نسبت به سود نیز در مورد عقد سلف کمترین مقدار است. نسبت هزینه مبادله به سود تسهیلات برای تسهیلات قرض الحسنه بالاترین مقدار می‌باشد. از طرف دیگر نسبت هزینه مبادله به مبلغ تسهیلات برای تسهیلات جعاله بالاترین مقدار می‌باشد. این تفاوت‌ها مبین اثر نوع عقد قرارداد بر هزینه‌های تحمیل‌شده در جریان پرداخت تسهیلات است. بنابراین مراکز اعطای تسهیلات لازم است مراحل مختلف اعطای تسهیلات را به گونه‌ای تنظیم نمایند که تناسبی بین میزان هزینه‌های مبادله هر قرارداد و نوع تسهیلات وجود داشته باشد.

۸) با توجه به بالا بودن هزینه‌های مبادله در سیستم بانکی، توصیه می‌شود برای کاهش هزینه‌های مبادله علاوه بر افزایش بهره‌وری نظام بانکی، انعطاف‌پذیری در پرداخت‌های اعتباری، تسهیل روال پرداخت تسهیلات به ویژه اخذ تضمین و مکانیزه نمودن پرداخت‌ها، لازم است الگوی تسهیلات‌دهی گروهی به عنوان یکی از مهم‌ترین و جدیدترین تجربیات جهانی در عرصه پرداخت تسهیلات در دستور کار مدیران نظام بانکی به ویژه بانک کشاورزی قرار گیرد. زیرا با توجه به بافت روستاهای ایران و رفتارهای جمعی در روستاها، این پیشنهاد در ساختار بانک کشاورزی قابلیت اجرایی بیشتری خواهد داشت.

۹) فاصله دریافت‌کنندگان تسهیلات از مراکز اعطای تسهیلات یک عامل مهم و تعیین‌کننده دیگر هزینه‌های مبادله دریافت‌کنندگان تسهیلات می‌باشد. بنابراین بانک‌ها و مراکز ارائه‌دهنده تسهیلات می‌توانند به منظور کاهش هزینه‌های مبادله دریافت‌کنندگان تسهیلات، شعب خود را در مناطق روستایی گسترش دهند.

۱۰) مبلغ تسهیلات دریافتی رابطه‌ای منفی با شاخصه‌های هزینه مبادله دارد. یعنی این که در حالت کلی هر چه مبلغ تسهیلات دریافتی بالاتر باشد نسبت هزینه مبادله به مبلغ تسهیلات پایین‌تر است. چنین رابطه‌ای برای دریافت‌کنندگان تسهیلات از بانک کشاورزی نیز وجود دارد. بنابراین از بعد هزینه‌های مبادله، فعالیت بانک‌ها و مراکز اعطای تسهیلات، به ضرر دریافت‌کنندگان کوچک و خرده‌پای تسهیلات می‌باشد. پیشنهاد می‌گردد با تعبیه سازوکارهای مناسب در سیستم ارائه‌دهنده تسهیلات رابطه مناسبی بین مبلغ تسهیلات پرداختی و هزینه‌های تحمیل‌شده به افراد دریافت‌کننده تسهیلات به وجود آید.

منابع

- حسینی، س. ص. و م. خالدی، (۱۳۸۴). «ارزیابی هزینه مبادله تأمین اعتبارات کشاورزی (مطالعه موردی: تولیدکنندگان برنج استان مازندران». مجله علمی پژوهشی علوم و صنایع غذایی ایران. شماره ۵۷.
- خالدی، م. (۱۳۸۴). «ارزیابی آثار هزینه‌های مبادله بر رفتار تولیدکنندگان بخش کشاورزی در ایران؛ مطالعه موردی برنج». پایان‌نامه دکتری در رشته اقتصاد کشاورزی، گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه تهران.
- رسول‌اف، ج. م. سیفی، و د. رشیدی، (۱۳۸۰). «شناسایی سطوح نیازها و عوامل مؤثر در رضایت مشتریان: پیش‌نیازی برای اصلاحات ساختاری در نظام بانکی». مجموعه خلاصه طرح‌های تحقیقاتی بانک کشاورزی، پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۳.
- نورث، د. (۱۹۹۳). «دولت و هزینه مبادله در تاریخ». ترجمه علی طوسی اردکانی، برنامه توسعه، دوره ۸، شماره ۸: ۱۱۷-۱۳۶.

- Adams, D. W. , (1982). "Physical Examinations for Rural Financial Markets in Low Income Countries." Meyer's Memorial Lecture, Ohio State University.
- Adams, D. W. , (1995). "Transaction Costs in Decentralized Rural Financial Markets." In Umali-Deininger D. and C. Maguire (eds.): Agriculture in Liberalizing Economies: Changing Roles for Governments. 249-65. Washington, D. C.: World Bank.
- Adams, D. W. and A. Romero, (1981). "Group Lending to the Rural Poor in the Dominican Republic: A Stunted Innovation." Canadian Journal of Agricultural Economics, 4: 217-24.
- Adams, D. W. and R. C. Vogel, (1986). "Rural Financial Markets in Low Income Countries: Recent Controversies and Lessons." World Development, 14 (4): 477-487.
- Ehatt, V. V. , (1988). "On Financial Innovations and Credit Market Evolution". World Development, 16 (2): 281-292.
- Coase, R. H., (1960). "The Problem of Social Cost." Journal of Law and Economics, 3: 1-44.
- Camín, H., (1994). "Rural Credit Markets and Institutional Reforms in Developing Countries: Potentials and Problems." Savings and Development, 18 (2): 169-191.
- Isumida, Y. , (1993). "Nature of Transaction Costs in Rural Credit Delivery Systems". Transaction Costs of Farm Credit in Asia, Report of an APO Seminar, 30th November- 10th December. Tokyo, Japan.
- North, D. C. , (1989). "Institutions and Economic Growth: An Historical Introduction". World Development, 17 (9): 1319-1332.
- North, D. C. , (2000). "Revolution in Economics." In Menard, C. (ed.): Institutions, Contracts and Organizations: Perspectives from New Institutional Economics. Cheltenham: Edward Elgar.

- Olomola, A. S. , (1999). "Determinants of Smallholders' Transaction Cost of Procuring Non-bank Loans in Nigeria." *Savings and Development*, 23 (1): 95-108.
- Untalan, T. S. , (1988). "Transaction Cost of Banks: A Comparative Study." M. A. Thesis, U. P. School of Economics.
- World Bank, (1975). "Agriculture Credit Sector Policy Review." World Bank, Washington DC.
- World Bank, (1985). "Issues in Informal Finance." In: *Financial Systems and Development*. Washington DC.
- World Bank, (1990). "Issues in Informal Finance: Financial Systems and Development". Washington DC.
- Yaron, J. , (1992). "Successful Rural Finance Institutions: A World Bank Discussion." World Bank, Washington, USA. Paper No. 150.

ژوئیه شگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
سال هفتم علوم انسانی